

Doroteos

DO ABRAHAMA

(Pap. Bodmer XXX: *Ad Abraham*)

WSTĘP

Doroteos (syn Kwintusa) jest autorem mało dotychczas znanym i w dalszym ciągu bardzo enigmatycznym. Nie ulega wątpliwości, że stworzył on obszerny (bo liczący 343 wersów) poemat heksametryczny zatytułowany *Widzenie Doroteosa* (łac. *Visio Dorothei*, gr. Ὀρασις Δωροθέου) i kilka drobniejszych utworów, które zachowały się na papirusie bodmeriańskim, powstałym pod koniec IV w. lub na początku V w. po Chrystusie. W dorobku poetyckim Doroteosa znajduje się także heksametryczny utwór zatytułowany *Do Abrahama* (łac. *Ad Abraham*, gr. Πρὸς Ἀβραάμ), który zamierzamy przedstawić w nowym poetyckim przekładzie.

Działalność literacka Doroteosa jeszcze trzydzieści lat temu była zupełnie nieznaną badaczom literatury antycznej (pogańskiej i chrześcijańskiej). Dopiero w roku 1984 André Hurst, Olivier Reverdin i Jean Rudhardt przygotowali edycję *Widzenia*¹, a piętnaście lat później dwaj z nich wydali pozostałe utwory tego autora². Nie ulega obecnie wątpliwości, że Doroteos był osobą starannie wykształconą, doskonale znającą zarówno literaturę chrześcijańską, jak i pogańską. Doprawdy imponująca jest jego świetna znajomość poematów homeryckich³, co być może należałoby kojarzyć z imieniem jego ojca Kwintosa, którego teoretycznie wolno utożsamić z Kwintosem (vel Kwintusem) ze Smyrny, autorem eposu bohaterskiego *Posthomeric*⁴. Z wypowiedzi

¹ Por. *Papyrus Bodmer XXIX: Vision de Dorotheos*, edité avec une introduction, une traduction et des notes par A. Hurst – O. Reverdin – J. Rudhardt. En appendice: Description et datation du Codex des Visions par R. Kasser – G. Cavallo, Cologne – Genève 1984.

² Por. *Papyrus Bodmer XXX-XXXVII: «Codex des Visions»*. Poèmes divers, edités avec une introduction générale, des traductions et des notes par A. Hurst – J. Rudhardt, München 1999.

³ Por. K. Tadajczyk, *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama” wobec tradycji homeryckiej*, w: *Euterpe, Terpsichore, Erato. Liryka grecka i jej recepcja. Księga ku czci prof. Alicji Szastyńskiej-Siemion*, red. M. Wróbel, Classica Wratislaviensia 26, Acta Universitatis Wratislaviensis 2715, Wrocław 2005, 200-208.

⁴ Subskrypcja na końcu *Wizji Doroteosa* podaje: „Koniec wizji Dorotheosa, syna Kwintosa poety” (Τὸ τέλος τῆς ὁράσεως Δωροθέου Κύντου ποιητοῦ). Nie ma pewności, czy po imieniu Kwintosa należy postawić przecinek. Teoretycznie przydawkę rzeczowną „poeta” można odnosić zarówno do Doroteosa, jak i jego ojca Kwintosa. Por. W. Appel, *Klea kai aklea andron. Zarys dziejów greckiej poezji epickiej od Choirilosa do Nonnosa*, Toruń 2002, 163; tenże, *Poezja epicka od Antymacha do Nonnosa*, LGS I 317-318.

odautorskich samego Doroteosa, wplecionych w obręb jego poematów, jasno wynika, że poeta dożył sędziwego wieku i że spodziewał się już szybkiego połączenia z Bogiem. Czas jego życia możemy określić w przybliżeniu na IV w. po Chr. Późniejsza datacja jest niemożliwa, gdyż manuskrypt jego utworów (datowany na koniec IV lub początek V w.) wyznacza *terminus ad quem* działalności literackiej Doroteosa. Możliwe (choć relatywnie mniej prawdopodobne) jest wcześniejsze datowanie życia i twórczości Doroteosa (np. na trzecie stulecie lub na przełom III i IV w.)⁵.

Konrad Tadańczyk uważa, że poetę Doroteosa możemy utożsamić z Doroteosem, kapłanem antiocheńskim, męczennikiem z czasów Dioklecjana⁶, o którym wspomina Euzebiusz z Cezarei (ok. 265 - ok. 340):

„Tymczasem na biskupstwie antjocheńskim, po Domusie, zasiadał Timajos, po którym nastąpił współczesny nam Cyryl. Za jego urzędowania poznaliśmy Doroteusza, zaszczyconego godnością kapłaństwa antjocheńskiego, męża wielkiej nauki. Jako nadzwyczajny miłośnik rzeczy bożych, nauczył się nawet po hebrajsku, tak że pisma hebrajskie gładko czytywał. Wykształcenie odebrał bardzo staranne i nie były mu obce pierwsze nauk greckich początki. Od urodzenia swego był trzebieńcem, tak że dla tej dziwnej jego właściwości cesarz go dopuścił do swego domu i powierzył mu zaszczytny urząd zawiadowcy farbiarni purpury w Tyrze. Przysłuchiwaliśmy się w kościele doskonałym jego wykładom Pisma Świętego⁷.”

Zdaniem K. Tadańczyka, wszystkie informacje, które Euzebiusz z Cezarei przekazuje o Doroteosie z Antiochii⁸, doskonale pasują do Doroteosa poety. Zarówno czas życia (III-IV w.), jak i staranne wykształcenie i dobra znajomość pism chrześcijańskich i pogańskich, zgadzają się w obu przypadkach. Późniejsze (mało wiarygodne) pisma hagiograficzne podają ponadto, iż ów Doroteos z Antiochii dożył 107 lat i zginął jako męczennik za panowania cesarza Juliana Apostaty (361-363)⁹. Gdyby przyjąć te dane jako miarodajne, to ów Doroteos żyłby mniej więcej w latach (ok. 255 - ok. 362). I tu podobieństwa są znaczące, bo Doroteos poeta dożył sędziwego wieku i wyrażał w swoich utworach pragnienie męczeńskiej śmierci¹⁰. Istnieje zatem znaczne prawdopodobieństwo, że Doroteos, autor *Wizji* i hymnu *Do Abrahama*, mógł być identyczny z Doroteosem Antiocheńskim.

⁵ Por. A.H.M. Kessels – P.W. van der Horst, *The Vision of Dorotheos (Pap. Bodmer 29)*, VigCh 41 (1989) 314-317.

⁶ Por. K. Tadańczyk, *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama”: Komentarz krytyczny i egzegetyczny*, w: *Hymn antyczny i jego recepcja*, edenda curaverunt J. Czerwińska – I. Kaczor, *Collectanea Philologica* 6, Łódź 2003, 178-179.

⁷ Eusebius Caesariensis, HE VII 32, 2-4, ed. G. Bardy, Sch 41, Paris 1955, 222-223, tłum. A. Lisiecki: Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, POK 3, Poznań 1924 (reprint: Kraków 1993), 351-352.

⁸ O Doroteosie z Antiochii, zob. H. Leclercq, *Dioscore (Saint)*, DACL IV/1 1038.

⁹ Por. *Papyrus Bodmer XXIX* 49.

¹⁰ Por. np. Dorotheus, *Visio* 279n.

Hymn Doroteosa *Do Abrahama* jest utworem heksametrycznym, złożonym z trzech oddzielnych części:

- A. trzywersowego prologu, który wprowadza w tematykę (Bóg wysyła anioła do Abrahama, by nakazał mu złożyć w ofierze jedyne go syna).
- B. partii 24-wersowej, zawierającej zasadniczy tekst, którego rozmiary dokumentuje i zarazem ogranicza akrostych alfabetyczny (tzw. alfabetikon).
- C. trzywersowego epilogu, zawierającego osobistą prośbę autora do Boga.

Tekst hymnu Doroteosa wyraźnie odróżnia się od wersji biblijnej nie tylko tym, że przekaz biblijny (Rdz 22, 1-14) został potraktowany dość swobodnie, ale przede wszystkim czynnym udziałem Sary i Izaaka w ofierze Abrahama¹¹. W analizowanym hymnie Sara jest postacią aktywną, wyraża uczucie macierzyńskie i zarazem dumę z powodu składania w ofierze jedyne go syna, natomiast Izaak jest w pełni świadomy swego uczestnictwa i akceptuje wyrok Boski.

Istotne różnice w stosunku do tekstu biblijnego skłaniają do podjęcia kwestii usytuowania hymnu Doroteosa pośród innych tekstów o charakterze hymnicznym i homilijnym dotyczących ofiary Abrahama, które zostały zebrane i przedyskutowane przez Panagiotisa Nikolopulosa¹²:

1. Hymn Efraima Syryjskiego, *Sermo ad Abraham et Isaac* (Λόγος εἰς τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ¹³);
2. Homilia Grzegorza z Nissy, *De deitate filii et Spiritus Sancti sermo et laudatio iusti Abraham* (Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος λόγος καὶ ἐγκώμιον τοῦ δικαίου Ἀβραάμ¹⁴);
3. Homilia w prozie przypisywana Efraimowi, *Beati Ephraem sermo ad Abraham* (Τοῦ μακαρίου Ἐφραὶμ εἰς τὸν Ἀβραάμ¹⁵);
4. Homilia pseudo-Grzegorza z Nissy, *Sermo ad Abraham et Isaac* (Λόγος εἰς τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ¹⁶);
5. Homilia Bazylego z Seleucji, *Ad Abraham* (Εἰς τὸν Ἀβραάμ¹⁷);
6. Homilia Jana Chryzostoma, *Ad beatum Abraham* (Εἰς τὸν μακάριον Ἀβραάμ¹⁸);
7. Homilia Pseudo-Jana Chryzostoma, *Contra theatra* (Εἰς τὸ μὴ πλησιάζειν

¹¹ Por. K. Tadjczyk, *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama” wobec tradycji biblijnej*, w: *Sapere aude. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi dr. hab. Marianowi Szarmachowi z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. I. Mikołajczyk, Toruń 2004, 293-299.

¹² Por. Π. Νικολόπουλος, Ἐπὶ τὰς πηγὰς τοῦ εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ ὕμνου Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ [*O źródłach do hymnu Romana Melodosa dotyczącego ofiary Abrahama*], „Athena” 56 (1952) 278-285.

¹³ Ed. S. Mercati, w: *Monumenta Biblica et Ecclesiastica*, I, Romae 1915, 43-83; PG 56, 537-541.

¹⁴ PG 46, 553-576.

¹⁵ Ed. S. Mercati, w: *Monumenta*, I, 99-103.

¹⁶ Ed. S. Mercati, w: *Monumenta*, I, 107-111.

¹⁷ PG 85, 101-112.

¹⁸ PG 50, 736-746.

θεάτροις καὶ ὅτι μοιχοῦς ἀπηρτισμένους ποιεῖ καὶ ὅτι ἀθυμίας αἴτιον καὶ πολέμου τοῦτο καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ¹⁹);

8. Hymn (III) Romana Melodosa, *Ad Abraham* (Εἰς τὸν Ἀβραάμ²⁰).

W tekście biblijnym Sara pozostaje postacią milczącą. Powyższe zaś teksty chrześcijańskie zamiast biblijnego milczenia przypisują Sarze uczucie matczynego bólu za pomocą mów i myśli, w których Abraham wyobraża sobie, jak może pocieszyć nieszczęśliwą małżonkę. Jedynym wyjątkiem jest hymn Romana Melodosa (poeta z X w. po Chr.), gdzie Sara ukazuje się jako osoba mówiąca i działająca²¹. To odstępstwo zostało odpowiednio skomentowane przez wydawcę Josę'go Grosdidier de Matons²² i objaśnione przez niezbyt udaną kontaminację dwóch różnych źródeł: podczas gdy pierwsze z nich, zidentyfikowane przez francuskiego edytora z utworem Efraima, przedstawiało rozmyślającego Abrahama, który jedynie wyobraża sobie sprzeciw Sary, drugie miało jakoby opisywać ten dialog mentalny jako rozmowę, która zdarzyła się naprawdę. Grosdidier de Matons w roku 1964 nie potrafił wskazać jeszcze tego drugiego źródła. Dopiero wydawca hymnu Doroteosa – uczony włoski Enrico Livrea – uwydatnił z całą stanowczością, że ta ostatnia sytuacja ujawnia się w hymnie *Do Abraham*, a ten fakt stanowi dla niego jeden z dowodów historycznej kolokacji autora²³. Nie ulega wątpliwości, że Roman Melodos naśladował w tym względzie Doroteosa.

Także postawa Izaaka jest przedstawiona inaczej niż w tekście *Genesis*. W Biblii początkowo jest on nieświadomy istoty ofiary i wprost zapytuje ojca: „Oto ogień i drwa, a gdzież jest jagnię na całopalenie?”, na co Abraham odpowiada: „Bóg upatrzy sobie jagnię na całopalenie, synu mój” (Rdz 22, 7). Natomiast w hymnie Doroteosa Izaak dowiaduje się o planowanym ofiarowaniu zawczasu i natchniony przez Ducha Świętego przyjmuje je jako wyróżnienie ze strony Boga²⁴. Raduje się z tego powodu wraz z rodzicami. Izaak pełni zatem rolę rytualnego kozła ekspiacyjnego (przebłągalnego), składanego dla dobra wspólnoty²⁵. Z drugiej strony, droga Izaaka, niosącego drewno ofiarne na górę Moria, jest porównana w teologii chrześcijańskiej do drogi krzyżowej Jezusa. Hymn Doroteosa ten wątek całkowicie pomija.

Ofiara Abrahama jest symbolem całkowitego posłuszeństwa człowieka wobec

¹⁹ PG 56, 541-554.

²⁰ Ed. J. Grosdidier de Matons, w: *Cantica, I: Romanos le Mélode. Hymnes*, Paris 1964, 129n.

²¹ Por. tekst tego hymnu w tłumaczeniu ks. K. Bardzkiego, zamieszczony w zbiorze: *Muza chrześcijańska, III: Poezja grecka od II do XV wieku*, wstęp i opracowanie M. Starowieyski, OŻ 12, Kraków 1995, 171-179.

²² Por. Grosdidier de Matons, w: *Cantica*, s. 134.

²³ Por. E. Livrea, *Un poema inedito di Dorotheos: Ad Abramo*, ZPE 100 (1994) 176; tenże, *Da Callimaco a Nonno. Dieci studi di poesia ellenistica*, Messina – Firenze 1996, 109-110.

²⁴ Livrea, *Un poema inedito*, s. 184; T. Hilhorst, *The Bodmer Poem on the Sacrifice of Abraham*, w: *The Sacrifice of Isaac: The Aqedah (Genesis 22) and its Interpretations*, ed. E. Noort – E. Tigebelaar, Leiden 2002, 100.

²⁵ Por. J. Bremmer, *Scapegoat Rituals in Ancient Greece*, „Harvard Studies in Classical Philology” 87 (1983) 299-320; W. Burkert, *Mito e rituale in Grecia*, Roma – Bari 1987, 95-123; R. Girard, *Il capro espiatorio*, Milano 1987.

Boga, a zarazem wyraźną wskazówką dla wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa, iż nie wolno składać ofiar z ludzi. Zdaniem ks. Stanisława Wypycha, redaktor Księgi Rodzaju „pragnął tu przeciwstawić się znanej praktyce składania dzieci w ofierze bóstwom. Bóg [...] nie chce ofiar z ludzi i zadowoli się zastępczą ofiarą ze zwierząt”²⁶.

Biblijne i chrześcijańskie objaśnienie ofiary Izaaka jest bardziej złożone. Izaak jako archetyp Chrystusa (przy akceptacji równania ołtarz = krzyż) symbolizuje wiarę w przyszłe zmartwychwstanie, będąc częstym toposem w rozumowaniu chrystologicznym²⁷. Izaak jako zapowiedź ofiary ocalającej Chrystusa pozwala Doroteosowi uczynić w trzech ostatnich wersach aluzję do własnego osobistego oczekiwania na męczeństwo, która to aluzja przybliży poemat o Abrahamie do gorącego pragnienia autora, wyrażonego na końcu utworu *Visio Dorothei*²⁸, a także na końcu poematu *Do sprawiedliwych* (łac. *Ad Iustos*, gr. Πρὸς δικαίους), gdzie przywołanie rajskiego losu wydaje się być dla Doroteosa ściśle powiązane z dręczącym niepokojem ostatniej ofiary²⁹. Ofiara z Izaaka – jak wykazała Isabel Speyart van Woerden – „w okresie prześladowań [...] była symbolem wyzwolenia”³⁰. Zgodnie z toposem homilijnym Doroteos podkreśla intelektualne zalety Abrahamowego syna, a zarazem uwydatnia samoakceptację ofiary przez Izaaka, który został oświecony przez Ducha Świętego. Hymn Doroteosa zawiera podstawowe prawdy teologiczne judaizmu i chrześcijaństwa: całkowite oddanie oraz posłuszeństwo człowieka wobec Boga. U Ojców Kościoła i pisarzy wczesnochrześcijańskich, zaczynając od Orygenesisa, ofiara Izaaka jest archetypem ofiary Chrystusa.

Jedyna zachowana kopia utworu została utrwalona na mocno zniszczonym papirusie pochodzącym z egipskiego miasta Panopolis. Edytorom udało się odtworzyć tekst niemal całkowicie pomimo wystąpienia dość licznych ubytków. Jednak pięć linii nie dało się w pełni zrekonstruować, przy czym dwa wiersze zawierające wypowiedź Sary (linie zaczynające się od liter *Kappa* i *Lambda*, w tłumaczeniu polskim od liter *J* i *K*) zostały praktycznie stracone. W niniejszym przekładzie spróbowano uzupełnić wypowiedź Sary w oparciu o hymn Romana Melodosa *Do Abrahama*, który w pewnej mierze jest naśladownictwem hymnu Doroteosa.

Dotychczas istniał tylko jeden polski przekład hymnu Doroteosa *Do Abrahama*, zaproponowany przez doktora Konrada Tadjczyka (1999). Przekład ten został oddany prozą, zawierał luki w pięciu (słabo zachowanych) wersach i nie ukazywał akrostychu alfabetycznego obecnego w zasadniczej części tekstu.

²⁶ S. Wypych, *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*, I: *Pięcioksiąg*, Warszawa 1987, 75.

²⁷ Por. Hbr 11, 19; Melito, *De pascha* fragm. 9-12, ed. O. Perler: Mélon de Sardes, *Sur la Pâque et fragments*, SCh 123, Paris 1966, 234-236; Origenes, *In Genesim hom.* 8, PG 12, 208; Joannes Chrysostomus, *In Genesim hom.* 47, 3, PG 54, 432-433; Cyrillus Alexandrinus, *Glaphyra in Genesim* 3, 2, PG 69, 140-144. Zob. ponadto komentarze zawarte w pracach: S. Łach, *Abraham*, EK I 21-23; E. Manganot, *Abraham*, DThC I 101-106; H. Leclercq, *Abraham*, DACL I 111-119.

²⁸ Por. Dorotheus, *Visio* 279n.

²⁹ Por. tenże, *Ad Iustos* 154-161.

³⁰ I. Speyart van Woerden, *The Iconography of the Sacrifice of Abraham*, VigCh 15 (1961) 214-255: „during the age of persecutions [...] has been a symbol of deliverance”.

Poniżej proponujemy nowe tłumaczenie hymnu Doroteosa, którego autorem jest prof. dr hab. Krzysztof Tomasz Witczak. Tłumaczenie to różni się trzema istotnymi cechami od poprzedniego przekładu polskiego: po pierwsze – ma charakter poetycki, po drugie – jest całościowe (z prawdopodobną restytucją miejsc straconych), po trzecie – zawiera próbę oddania w języku polskim akrostychu alfabetycznego (od A do Ż).

WYDANIA TEKSTU

- E. Livrea: *Un poema inedito di Dorotheos: Ad Abramo*, ZPE 100 (1994) 175-187.
 A. Hurst – J. Rudhardt: München 1999, *Papyri Bodmer XXX-XXXVII: «Codex des Visions». Poèmes divers*, 37-56.
 K. Tadajczyk – K.T. Witczak: *Critical Notes to Dorotheos' Hymn Πρὸς Ἐβραῶμ, Eos* 86 (1999) 257-265.

PRZEKŁADY NOWOŻYTNE

Angielskie:

- K.T. Witczak: „Eos” 86 (1995) 263-264.
 T. Hilhorst, Leiden 2002: *The Bodmer Poem on the Sacrifice of Abraham*, w: E. Noort, E. Tigebelaar (eds.), *The Sacrifice of Isaac: The Aqedah (Genesis 22) and its Interpretations*, 98-99.

Francuskie:

- A. Hurst – J. Rudhardt, München 1999: *Papyri Bodmer XXX-XXXVII. «Codex des Visions». Poèmes divers*, 48-49.

Holenderskie:

- P.W. van der Horst – M.F.G. Parmentier 2000: *Een nieuw oudchristelijk geschrift over het offer van Izaäk*, „Bijdragen. Tijdschrift voor Filosofie en Theologie” 61, 245-246.

Polskie:

- K. Tadajczyk: „Eos” 86 (1999) 264-265.
 K. Tadajczyk, Łódź 2003: *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama”*: Komentarz krytyczny i egzegetyczny, w: *Hymn antyczny i jego recepcja*, edenda curaverunt J. Czerwińska – I. Kaczor, „Collectanea Philologica” 6, 181 [przedruk przekładu].
 K. Tadajczyk, Wrocław 2005: *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama” wobec tradycji homeryckiej*, w: *Euterpe, Terpsichore, Erato. Liryka grecka i jej recepcja*, red. M. Wróbel, „Classica Wratislaviensia” XXVI, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2715, 201-202 [przedruk].

Włoskie:

E. Livrea, 1994: ZPE 100, 175-187.

E. Livrea, Messina – Firenze 1996: *Da Callimaco a Nonno. Dieci studi di poesia ellenistica*, 114-115 [przedruk poprzedniego przekładu].

BIBLIOGRAFIA

E. Livrea, *Un poema inedito di Dorotheos: Ad Abramo*, ZPE 100 (1994) 175-187; tenże, *Da Callimaco a Nonno. Dieci studi di poesia ellenistica*, Messina – Firenze 1996, 107-127; K. Tadajczyk – K.T. Witzczak, *Critical Notes to Dorotheos' Hymn Πρὸς Ἄβραάμ*, „Eos” 86 (1999) 257-265; *Papyri Bodmer XXX-XXXVII: «Codex des Visions»*. *Poèmes divers*, édités avec une introduction générale, des traductions et des notes par A. Hurst et J. Rudhardt, München 1999, 37-56; P.W. van der Horst – M.F.G. Parmentier, *Een nieuw oudchristelijk geschrift over het offer van Izaäk*, „Bijdragen, tijdschrift voor filosofie en theologie” 61 (2000) 243-260; W. Appel, *Klea kai aklea andron. Zarys dziejów greckiej poezji epickiej od Choirilosa do Nonnosa*, Toruń 2002, 162-163; T. Hilhorst, *The Bodmer Poem on the Sacrifice of Abraham*, w: *The Sacrifice of Isaac: The Aqedah (Genesis 22) and its Interpretations*, ed. E. Noort – E. Tigebelaar, Leiden 2002, 96-108; K. Tadajczyk, *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama”*: Komentarz krytyczny i egzegetyczny, w: *Hymn antyczny i jego recepcja*, edenda curaverunt J. Czerwińska – I. Kaczor, „Collectanea Philologica” 6 (2003) 175-198; tenże, *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama” wobec tradycji biblijnej*, w: *Sapere aude. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi dr. hab. Marianowi Szarmachowi z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. I. Mikołajczyk, Toruń 2004, 293-299; W. Appel, *Poezja epicka od Antymacha do Nonnosa*, LGS I 317-318; K. Tadajczyk, *Hymn Dorotheosa „Do Abrahama” wobec tradycji homeryckiej*, w: *Euterpe, Terpsichore, Erato. Liryka grecka i jej recepcja*, red. M. Wróbel, „Classica Wratislaviensia” XXVI, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2715, Wrocław 2005, 200-208; L. Miguélez Cavero, *Poems in Context: Greek Poetry in the Egyptian Thebaid 200-600 AD*, Berlin 2008, 61-62.

PRZEKŁAD*

[Prolog]

Ten, który stworzył ziemię, niebo i morze dokoła³¹,
Z nieba do Abrahama wysłał szybkiego anioła³²,
By jedynego syna złożył w przykładowej ofierze.

* Przekładu dokonano na podstawie greckiego wydania krytycznego E. Livrei (1994), jednak w kilku miejscach przyjęto poprawki K. Tadajczyka i K.T. Witzczaka (1999). Konsultowano też alternatywną (ale zdecydowanie gorszą) edycję A. Hursta i J. Rudhardta (1999).

³¹ Opisowe wskazanie Boga jako stwórcy wszechświata.

³² W tekście biblijnym sam Bóg rozmawia z Abrahamem; por. Rdz 22, 1-2: „A po tych wydarzeniach Bóg wystawił Abrahama na próbę. Rzeczł do niego: «Abrahamie!» A gdy on odpowiedział: «Oto jestem» – powiedział: «Weź twego syna jedynego, którego miłujesz, Izaaka, idź do kraju Moria i tam złoś go w ofierze na jednym z pagórków, jakie ci wskażę»”.

[w porządku alfabetycznym³³]

Abraham, gdy to usłyszał, ucieszył się w sercu szczerze,
 Bystro wyruszył, by żonie werdykt przekazać Boży:
 „Ciesz się, żono kochana, Bóg pragnie, bym złożył
 Drogiego Izaaka, starości mojej podporę wyśnioną,
 Egidę od czasu narodzin. Oby wypełniła się, żono,
 Fortunna wola, bym na ołtarzu związał spadkobiercę³⁴.
 Gdy się Sara dowiedziała, zachęcała całym sercem³⁵:
 „Hardo postępuj, mój synu, będąc nad innych szczęśliwszy,
 Izaaku, potomku mojego łona. [Radość raz sprawiwszy,
 Jeszcze jedną swą łaskę Bóg nieśmiertelny nam daje,
 Którą przyjmij żarliwie zgodnie z przodków zwyczajem³⁶]”.
 Lubej matce z radością syn odpowiedział dzielny³⁷:
 „Moi kochani rodzice, przygotujcie pokój weselny,
 Na mej głowie uplećcie warkocz jasnowłosa, abym
 Ofiarował świętą wdzięczność sercem wielce łaskawym”.
 Pomocnicy już wzniesli stos przy ołtarzu z kamienia.
 Rozdzielił Mojżesz morze³⁸, które wokół płomienia
 Syczało. Wielka fala wzniosła się przed Izaaka³⁹.
 Świetny ojciec na górę zaniósłszy już jedynaka,
 Tamże na ołtarzu go złożył. Zamierzał ostrzem noża

³³ Pojawia się informacja, że za chwilę zacznie się właściwa partia hymnu *Do Abrahama*, która przybierze formę akrostychu alfabetycznego.

³⁴ Dwa ostatnie wersy wypowiedzi mają charakter hipotetyczny z powodu złego stanu zachowania papiirusu. Polskie tłumaczenie jest jednak dość prawdopodobne, gdyż trzy fragmenty: „od czasu narodzin” (Ἐκ γενετῆς), „oby wypełniła się” (τελέσειεν), „zwiąże na mym ołtarzu” (Ζεύξω ἐμὸν ποτὶ βωμῶν) dają się bez trudu odczytać.

³⁵ W hymnie Doroteosa Sara jest postacią mówiącą i działającą w przeciwieństwie do jej wizerunku przedstawionego w Biblii i innych tekstach homiletycznych i hymnicznych. Jedynie Roman Melodos w swoim hymnie *Do Abrahama* uczynił z Sary świadomą uczestniczkę wydarzeń.

³⁶ Końcowa część wypowiedzi Sary jest samodzielną inwencją tłumacza. Zachowany tekst papiirusowy kończy się na zwrocie do syna: „Izaaku, potomku mojego łona”.

³⁷ Izaak jest świadomy ofiary i wyraża pełną dla niej akceptację.

³⁸ Przywołanie Mojżesza i przejścia Żydów przez Morze Czerwone wydaje się pełnić rolę nieobecnej w tekście biblijnym puryfikacji lustralnej Izaaka jako ofiary. Ta puryfikacja Izaaka przed ofiarą, zresztą wspólna dla tradycyjnej kultury żydowskiej i greckiej, łączy się z symbolizmem ogniستمem zapożyczonym z Wj 3, 2-3. Krzak gorejący symbolizuje misterium inkarnacji i dziewiczego narodzenia, por. Gregorius Nyssenus, *De vita Moysis* II 20-21. Jeśli zatem ogień, który musiał ogarnąć stos Izaaka, przywołuje obecność Boga, to woda lustralna przywołuje przejście przez Morze Czerwone, por. Hippolytus, *Refutatio omnium haeresium* V 16, 5. Por. P. Lundberg, *La typologie baptismale dans l'ancienne Église*, Leipzig – Uppsala 1942, 123-145.

³⁹ Pojawia się tu kolejne odwołanie do przejścia Żydów przez Morze Czerwone, por. Ezechiel, *Exagoge* 237, ed. B. Snell, w: *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, I, Göttingen 1971, 300): „κῦμα δ' ἐρροίβδει μέγα σύνεγγος ἡμῶν”.

Uderzyć w szyję potomka, gdy nagle Ręka Boża⁴⁰
 Wówczas się objawiła, wskazując owcę w krzewach.
 Zaczny Abraham zapłakał, jak owoc⁴¹ zerwał ją z drzewa;
 Że zaś syna uratował, w podzięcie ucztę zgotował.

[Epilog]

Mój wielkoduszny Panie, obyś otrzymał od nowa
 W zamian dar tysiąckrotny. Wejrzyj na oddanego szczerze,
 Wielce cnotliwego Doroteosa, wchodzącego już na wieżę⁴².

z języka greckiego przełożył
 Krzysztof Tomasz Witczak
 wstępem i komentarzem opatrzyli
 Konrad Tadjczyk – Krzysztof Tomasz Witczak*

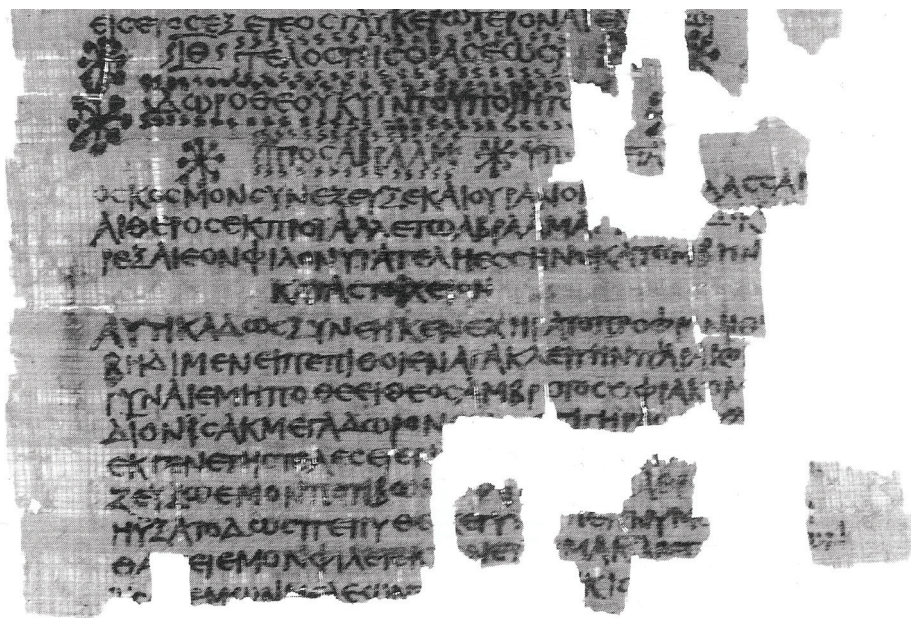
⁴⁰ Jak pokazał Speyart van Woerden (*The Iconography*, s. 228n.), Ręka Boża pojawia się w przedstawieniach ofiary Abrahama począwszy od III w. po Chr. w miejscu anioła, który przerywa ofiarę, por. m.in. fresk z synagogi w Dura Europos (z roku 244), fresk na kopule w kaplicy El Bayawat (IV w. po Chr.), *bema* Św. Witalisa z Rawenny.

⁴¹ W języku greckim *μηλον* jest wyrazem wieloznacznym i oznacza zarówno „owoc, jabłko”, jak i „owcę, barana”. Zob. Abramowiczówna III 142-143. Mamy tu do czynienia z zaplanowaną dwuznacznością terminu, który oznacza barana (*κρίως*; Rdz 22, 13), zapłatanego między konarami rośliny zwanej *sabek* (*σαβέκ*), i zarazem owoc, który będzie złożony w ofierze zamiast Izaaka w obrzędzie *όλοκόρπωσις*. Krótko mówiąc, Abraham zbiera *μηλον* (owoc) z drzewa jak gdyby zwierzę (sc. *μηλον* „owca, baranek”) było owocem tego drzewa. W polszczyźnie ta dwuznaczność została oddana przez paronomazję: „owca” – „owoc”.

⁴² Doroteos, podobnie jak Izaak, zabiega o ostatnią ofiarę, czyli mękę, która jest symbolizowana przez wieżę, znaną hipostazę Kościoła w *Pasterzu* Hermasa. Por. komentarz ks. M. Starowieyskiego do *Pasterza* Hermasa w: *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, tłum. A. Świderkówna, wstęp, komentarz i opracowanie ks. M. Starowieyski, BOK 10, Kraków 1998, 293, nota 32, 36 i 41; E. Michaelis, Πύργος, TWNT VI 956; D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, tłum. i oprac. W. Zakrzewska – P. Pachciarek – R. Turzyński, Warszawa 1990, 380-381.

* Prof. dr hab. Krzysztof Tomasz Witczak – filolog klasyczny, językoznawca; profesor zwyczajny w Zakładzie Językoznawstwa i Indoeuropeistyki na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego; e-mail: ktw@uni.lodz.pl; krzysztof.tomasz.witczak@gmail.com; dr Konrad Tadjczyk – adiunkt w Katedrze Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego; e-mail: asterios@o2.pl.

ANEKS

Ilustr. 1. *Papyrus Bodmer XXIX-XXX*. Prezentowany fragment papirusu zawiera ostatni wers *Visio Dorothei*, subskrypcję na końcu utworu zawierającą imię Doroteosa, syna Kwintosa, tytuł hymnu Doroteosa *Do Abrahama* i kilkanaście pierwszych linijek tego utworu. Początkowe litery kolejnych wersów (Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι etc.) tworzą akrostych alfabetyczny. Źródło: *Papyri Bodmer XXX-XXXVII: «Codex des Visions». Poèmes divers, edités avec une introduction générale, des traductions et des notes par A. Hurst – J. Rudhardt, München 1999, wkładka. Przedruk za zgodą „Fondation Martin Bodmer, Coligny”.*